

RIKSARKIVETS ÄMBETSARKIV T O M JUNI 1966:

INLEDNING

HUVUDARKIVET OCH BYRÅ I:S ARKIV

BYRÅ II:S ARKIV 1921-24

BYRÅ III:S ARKIV 1921-24

BYRÅ II:S ARKIV 1924-66

INLEDNING

Riksarkivets uppgifter och organisation

När riksarkivet 1618 organiserades som en särskild avdelning av K M:ts kansli utnämndes en av de kungliga sekreterarna till chef där. Riksarkivets uppgift hade, alltsedan det uppstod under Gustav Vasas första regeringsår, varit att mottaga och förvara kansliets inaktuella arkivhandlingar och att tillhandahålla dem när de vid senare tillfällen behövdes för administration och rättsskipning. Därtill fick det under tidernas lopp mottaga arkiv efter kloster och kyrkor, kommissioner och upphörda ämbetsverk liksom diverse extraordinarie accessioner av enskilda personers papper och av handlingar vilka tagits som krigsbyte. Sedan 1661 mottog och kontrollerade det också boktryckarnas leveranser av de s k arkivexemplaren av sina alster.

När arkivhandlingar blir äldre avtar i regel deras administrativa och rättsliga betydelse. I stället får de större värde för historisk forskning. Redan på 1600-talet fick riksarkivet bidra med källmaterial för den tidens historieskrivare. Det tjänstgjorde också på 1600- och 1700-talen i viss mån som utbildningsanstalt för yngre kanslitjänstemän.

Den ordinarie personalen under arkivsekreteraren bestod fram till 1800-talets början för det mesta av bara fyra tjänstemän, vartill kom ett växlande antal extraordinarie och extra tjänstemän samt tillfälliga auskultanter. 1835 drogs dock en av de ordinarie tjänsterna in fastän dessförinnan två helt främmande uppgifter lagts på riksarkivet: Att ta hand om författningstrycket och kansliets expensmedel, vilket medförde bestyr med lagerhållning och utdelning av förordningar, papper och pennor m m. Att arkivsekreteraren samtidigt fick titeln riksarkivarie betydde ingenting i sak. Då hade verket genom bristfälliga lokaler och långvarig underbetalning av tjänstemännen - kanske också genom dessas egen bristande ambition - sjunkit ned i ett visst förfall. Många arkivbestånd var oordnade och otillgängliga, varför riksarkivet i ganska ringa grad anlätades av historieforskarna.

Med Hans Järtas utnämning till riksarkivarie 1837 inleddes en uppryckningsperiod. Riksarkivet gjordes till - och har sedan förblivit - både ett administrativt och ett lärt verk. Det organiserades på två avdelningar. I "administrativa avdelningen" fick de förutvarande ordinarie tjänstemännen fortsätta med de löpande ärendena som förut. I "historiska avdelningen" grep sig yngre akademiker an med att ordna upp och förteckna de äldre bestånden som därigenom blev mera tillgängliga och kom att utnyttjas av seklets livaktiga historieforskning. Denna organisation kom i stort sett att vara under sju decennier, fastän givetvis smärre

förändringar gjordes och flera tjänster tillkom, för det mesta tillsatta med utbildade historiker. 1878 blev riksarkivet ett självständigt verk och var alltså inte längre en avdelning av K M:ts kansli där det sedan departementalreformen 1840 varit kopplat - men på sistone mest rent formellt - till ecklesiastikdepartementet. Utvecklingen under 1800-talet och det tidiga 1900-talet, då arkivbestånden förökades från många håll och riksarkivet gick ut på nya områden, såsom urkundsutgivning, organiserande av landsarkiv och tillsyn av de centrala ämbetsverkens egen arkivvård, resulterade i instruktionen av 10/12 1909. Enligt denna delades verket upp på fyra sektioner för sin depåverksamhet och gjordes officiellt till centralmyndighet för det offentliga arkivväsendet i hela landet. De ovannämnda för riksarkivets egentliga verksamhet främmande uppgifterna hade det då sedan länge blivit av med: Handhavandet av kansliets expensmedel 1841, författningstrycket 1838 och tryckeriernas arkivexemplar 1866. Räkenskaperna efter den förstnämnda verksamheten återfinnes numera i kanslibokhållarens arkiv som förvaras på annat håll i riksarkivet. Handlingarna efter trycksakshanteringen har förts ihop med riksarkivets biblioteks korrespondens och kataloger m m och förvaras bland de till ämbetsarkivet hörande sektionsarkiven och specialbestånden (se den särskilda förteckningen över dessa).

31/12 1920 utfärdades en ny instruktion enligt vilken riksarkivet delades upp på tre byråer, varav den första skulle ha hand om den allmänna administrationen och depåverksamheten, den andra ha överinseendet över centrala verks arkivvård och den tredje sköta sådana ärenden som angick landsarkivets verksamhet. Som chef för byrå I tillsattes ett arkivråd, likaså för byrå II, medan byrå III sköttes av riksarkivarien själv. Denna ordning blev dock bara tillfällig. I oktober 1924 slogs de två sistnämnda byråerna ihop till en yngre byrå II, enligt ännu en ny instruktion av 8/9 s å. Personalen där bestod länge endast av arkivrådet själv med hans sekreterare, och vid behov måste assistans begäras från arkivarierna vid byrå I. Först 1946 tillkom en tjänst som 1. arkivarie vid byrå II, sedan ytterligare ett fåtal tjänster före 1966 års stora omorganisation (varom mer i det följande).

Arkivbildningen

De organisatoriska förändringarna hade före 1921 satt föga spår i ämbetsarkivets uppbyggnad och seriebildning, men den äldre byrå II och byrå III förde från början egna diariumer och lade sina handlingar i särskilda serier. Likaså gjorde den yngre byrå II. Mellan riksarkivets huvudarkiv och byrå I:s arkiv gjordes däremot ingen skillnad: Handlingar rörande den allmänna administrationen och depåverksamheten lades i samma serier (1921-35 fördes dock både ett ingående huvuddiarium och ett ingående diarium för byrå I, varför inkomna handlingar från denna tid har två diariumnummer). Huvudarkivet och byrå I:s arkiv måste alltså

betraktas som ett och samma bestånd. Som ett bihang till detta har sedan länge förvarats vissa handlingar av åtminstone delvis extern proveniens: Avskrifter av städernas privilegier samt efter slottsbranden 1697, som medförde stora förluster för kansliet och riksarkivet, från civila verk och militära befälhavare infordrade förteckningar över kungliga brev m m.

Vid sidan av byråarkiven började tidigt vissa särskilda delarkiv att växa fram - i bokbinderiet redan 1921, i Östermalmsavdelningen 1925 och inom arkivarbetarverksamheten 1934. Tidigare hade dock sigillvården lagt upp egna register och förteckningar för sin verksamhet. Liksom i andra ämbetsverk har vissa chefer och tjänstemän efterlämnat "handarkiv" av mer eller mindre privat korrespondens och dylikt. Därtill har protokoll och handlingar efter kommittén för gemensam nordisk utforskning av ryska arkiv 1928-32 och från arkivkongressen 1960 införlivats med ämbetsarkivet, liksom riksarkivets hemliga arkiv och den av riksarkivarien Helge Almquist på 1920-talet upplagda samlingen av fotostaterade kanslistilar med tillhörande register. Separata förteckningar har upprättats över dessa delarkiv liksom över de här förut omnämnda handlingarna efter riksarkivets trycksakshantering och biblioteksverksamhet.

Kammararkivet införlivades med riksarkivet 1922 och tog då med sig sitt ämbetsarkiv från den tid det lytt under kammarkollegiet. Men även efter 1922 höll sig kammararkivet med ett eget ämbetsarkiv av accessionskataloger, leveransreversal och arkivförteckningar som behövdes i den dagliga verksamheten, eftersom dess lokaler låg avsides från riksarkivets huvudbyggnad. Dessa arkiv ingår dock inte här i riksarkivets ämbetsarkiv utan är fortfarande förvarade i anslutning till kammararkivets bestånd.

I juli 1966 organiserades riksarkivet åter om, enligt instruktion av 3/12 1965 och arbetsordning, fastställd 21/9 1966. Vissa arbetsuppgifter flyttades mellan de två byråerna - bl a tog byrå II, nu fördelad på tre sektioner, hand om depåverksamheten för de flesta av arkiven efter de centrala ämbetsverken - och en särskild administrativ avdelning upprättades. I samband härmed gick man över till att nästan helt diarieföra och arkivlägga korrespondens, promemorior och andra arbetshandlingar enligt en gemensam dossierplan. Sedan Östermalmsavdelningen upphört efter riksarkivets inflyttning 1968 i den nya huvudbyggnaden i Marieberg var det bara den 1953 upprättade heraldiska sektionen som ända till 1983 fortsatte med eget sektionsarkiv i sina gamla lokaler vid Munkbron. Riksarkivets byråer och avdelningar hade alltså för övrigt inte längre separata diaries och arkivserier: Nästan hela uppläggningsen av ämbetsarkivet ändrades fr o m 1 juli 1966. Av denna anledning har man ansett mest praktiskt att dela av det längs detta datum och behandla de äldre delarna som avslutade.

Arkivförteckningen

De äldsta delarna av ämbetsarkivet ordnades på 1910-talet av 1:e arkivarien Severin Bergh, synbarligen i samband med hans författande av riksarkivets historia. Hans ganska ofullständiga förteckning är bevarad i form av en lappkatalog i kapsel. På 1930-talet lades en ny förteckning, också som lappkatalog i kapsel, upp av dåvarande riksarkivarien Helge Almquist själv över huvudarkivet och byrå I:s arkiv. Han använde dock något egenartade signeringsprinciper så att t ex materialet efter trycksakshanteringen och biblioteksverksamheten sattes under G och räkenskaperna under H. Liggare, register och förteckningar sattes som vanligt under D men delades upp i två huvudgrupper med arabiska siffror (som annars inte användes vid arkivsignering vid denna tid) så att liggare och register rörande riksarkivets dagliga verksamhet signerades "D1" och inaktuella arkivalieförteckningar - de av forskningen mest efterfrågade serierna i ämbetsarkivet - med register "D2". Vidare underindelning skedde med romerska siffror och små bokstäver så att t ex forskardiarierna signerades "D1:IIIa". De mångtaliga förteckningarna och registren över särskilda bestånd fick samsas under "D2:V" som sedan underindelades efter riksarkivets dåvarande sektionsindelning.

När jag på 1960-talet fick hand om ämbetsarkivet ansåg jag mig inte kunna ändra Almquists system och nöjde mig därför med att föra upp hans förteckning med nyare handlingar från tiden t o m juni 1966. Dessutom skrevs den om på blanketter av modern typ. Problemet med överskådligheten över de gamla arkivalieförteckningarna m m som signerats "D2:V" försökte jag lösa genom att dela in dem efter det uppställningsschema som då fastställts för de aktuella förteckningarna i forskar-expeditionen. Riksarkivets sektionsindelning hade ändrats sedan Almquists tid och kunde tänkas bli ytterligare ändrad i framtiden. När dessutom volymnummer lades till dessa signa blev följden att t ex den kända förteckningen över de i Mitau 1621 tagna handlingarna från den kurländske hertigens arkiv betecknades med "D2:V" eller "D2:V/24:1", där 24 var uppställ-

24:1

ningschemats beteckning för förteckningar över handlingar rörande Sveriges forna besittningar medan 1 var det individuella volymnumret.

I nuvarande läge framstår dock detta signeringsätt som högggradigt opraktiskt. Därför har förteckningen omarbetats så att signeringen genomgående gjorts på det 1966 gängse sättet med romerska siffror efter huvudrubrikerna. För D-serierna innebär detta att liggare och register rörande riksarkivets "dagliga" verksamhet signerats D I och arkivalieförteckningar m m D II, varefter vidare underavdelningar gjorts med vanlig litterering. Förteckningarna över särskilda arkivbestånd har sålunda signerats D IIea - D IIes. Räkenskaperna har signerats med G, och de under denna huvudrubrik förut placerade handlingarna om trycksakshantering-

en har lyfts ut till ett särskilt avdelningsarkiv eller specialbestånd bland andra dylika (se i det föregående). Givetvis har de äldre signa angetts i förteckningens anmärkningskolumner.

Förteckningarna över arkiven efter den äldre byrå II och byrå III 1921-24 och över arkivet efter byrå II från 1924 lades upp 1958 av amanuensen J P Wieselgren och fördes sedan vidare av assistenten Erik Johansson allt intill juni 1966. Dessa arbeten utfördes helt professionellt från början och har nu bara behövt omarbetas rent redaktionellt.

Stockholm i januari 1992

Folke Ludwigs
Folke Ludwigs